

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ КООПЕРАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ТА ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЖЕСТОВОЇ МОВИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

ETHICAL STANDARDS OF STUDENT COLLABORATION WITH HEARING IMPAIRMENT AND SIGN LANGUAGE TRANSLATORS

У статті висвітлено особливості Галлодетського університету, яка відрізняє його від інших університетів. Перераховано низку документів, після яких розпочалася докорінна зміна освітньої політики щодо освітніх та мовних прав глухих. Зазначено фахівців, які займаються питанням якості освіти глухих студентів та жестового перекладу, та побіжно перераховано результати роботи. Вказано на важливість дотримання правил спілкування у ланці «освітній перекладач – глухий студент», яке є чинником впливу на кооперацію між ними. Підкреслено значущість жестового імені, яке існує у спільноті глухих, крім офіційного. Згадано наявність спеціальних етичних стандартів взаємодії між студентами з порушеннями слуху та освітнім перекладачем жестової мови, яка має існувати впродовж всього терміну навчання.

Наголошено на дотриманні місця знаходження перекладача жестової мови під час надання перекладу. Розкрито роль світла для глухих осіб. Висвітлено прийоми поклику та коректного привернення уваги студентів з порушеннями слуху.

Звернено увагу на етичне поведіння освітнього перекладача жестової мови у формальній та неформальній обстановці, а саме дотримання свого статусу в тісній кооперації. Підкреслено важливість мануального та немануального складника мови перекладача для повноти сприймання навчального матеріалу студентами, що є проявом поваги до мовних прав глухих здобувачів освіти. Розкрито зовнішні сигнали сприймання інформації студентами з порушеннями слуху. Вказано на важливість взаємної співпраці над розумінням значення термінологічного поняття для двох сторін, бо таким чином відбувається взаємозбагачення словника і жестикуляції.

Зосереджено увагу на важливості попередження та розв'язання конфліктних ситуацій, які можуть виникати між різними групами, а саме: між перекладачем жестової мови та глухим студентом; між перекладачем жестової мови і викладачем у присутності глухих студентів; між викладачем і глухим здобувачем освіти в присутності освітнього перекладача; між самими жестомовними студентами, які навчаються в одній чи паралельних спеціальних групах у закладі вищої школи.

Ключові слова: вища школа, глухий студент, етичне поведіння, конфліктні ситу-

ації, мовна компетентність, перекладач жестової мови.

The article highlights the feature of the University of Gallodetus unlike other universities. Listed are a number of documents, after which a radical change in the educational policy regarding the educational and linguistic rights of the Deaf began. Specialists who deal with the quality of education of deaf students and sign language are listed and the results of the work are briefly listed.

The importance of complying with the rules of communication "educational interpreter – deaf student", which is a factor influencing the cooperation between them, is pointed out. The importance of the sign name that exists in the Deaf community, besides the official one, is emphasized. Special ethical standards of interaction between students with hearing impairment and the educational sign language interpreter, which should exist throughout the term of study, are mentioned.

Emphasis is placed on the location of the sign language translator when providing the translation. The role of light for deaf persons is disclosed. The methods of calling and correctly attracting the attention of students with hearing impairments are highlighted.

Attention is drawn to the ethical behavior of the sign language translator in a formal and informal setting, namely keeping their status in close cooperation. The importance of the manual and non-manual component of the language of the translator is emphasized for the complete perception of the educational material by the students, which is a manifestation of respect for the language rights of deaf educational seekers. The external signals of perception of information by students with hearing impairments are disclosed. It is pointed out the importance of mutual cooperation in understanding the meaning of the terminological concept for the two parties, since there is a mutual enrichment of the dictionary and the signer.

Emphasis is placed on the importance of preventing and resolving conflicts that may arise between different groups, namely: between a sign language translator and a deaf student; between a sign language translator and a teacher in the presence of deaf students; between the teacher and the deaf educator in the presence of an educational interpreter; among the most non-linguistic students enrolled in one or more specialized groups at a higher education institution.

Key words: high school, deaf student, ethical behavior, conflict situations, language competence, sign language translator.

УДК 378.091.212.5-056263:[378.091.12-057.164:81'25'221.24]:37.064:174
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.2-39>

Адамюк Н.Б.,

канд. пед. наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії
педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Світова практика ще з кінця першої половини минулого століття демонструє гуманний соціокультурний підхід до осіб з особливими потребами

на основі високих кількісних та якісних показників глухих дипломованих фахівців, які поодиночці чи групами навчалися у вищих навчальних закладах. Здебільшого жестомовні комунікативні потреби

глухих здобувачів освіти забезпечували перекладачі жестової мови (ЖМ). Слід зазначити, що особливим і унікальним закладом вищої освіти є єдиний у світі приватний Галлодетський університет (Gallaudet University, USA), який отримує постійну державну підтримку: цей університет спеціалізується на навчанні глухих та слабкочуючих студентів з різних країн світу за навчальними програмами, адаптованими для осіб з порушеннями слуху. Галлодетський університет офіційно є двомовним навчальним закладом, оскільки навчання і спілкування здійснюється на основі американської жестової (ASL) та англійської мови. Більшу половину викладацького колективу становлять глухі особи, що мають вчені ступені та звання, меншу – особи з нормальним слухом, які володіють ASL та викладають нею свої початкові дисципліни на рівні її носіїв. Таким чином, перекладачі ASL зазвичай звільнені від жестового супроводу лекційних і практичних занять, натомість вони здійснюють інші, дотичні до освіти функції.

Порівняно з освітніми успіхами розвинених країн в Україні інша ситуація. Докорінна зміна освітньої політики стосовно глухих здобувачів освіти розпочинається з кінця минулого та початку нового століття [5]. Низка міжнародних та національних законодавчих документів, таких як Резолюція Європейського парламенту щодо жестових мов, Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, Конвенція ООН «Про права інвалідів», Брюссельська декларація щодо жестових мов ЄС, ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» тощо, сприяла приверненню уваги України як держави до питання щодо захисту і збереження української жестової мови (УЖМ), зокрема, лінгвальних прав глухих, гарантування глухим українцям права на вільне використання і всебічний розвиток УЖМ, носіями якої вони є. Змінюється погляд на отримання глухими вищої освіти поряд з іншими її здобувачами. Нами зазначалося [3], що глухі студенти навчаються у 41 університеті, 31 коледжі та 41 ПТУ як у спеціальних групах, так і у формі інклюзивного навчання. Лише за першої умови комунікативні потреби студентів забезпечує освітній перекладач ЖМ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями зарубіжних науковців встановлено, що ЖМ є повноцінними мовами з їх граматику і синтаксисом, так само як і звукові (тобто словесні – СМ) мови (W. Stokoe, D. Casterline, C. Croneberg (1965), D. Boyes Bray, R. Sutton-Spence, B. Woll (1999), Scott K. Liddell (2003), T. Paraspigo (2008). Серед українських дослідників питанню правового статусу УЖМ та її становленню приділяли увагу Н.Б. Адамюк, О.А. Дробот, А.В. Замша, Н.А. Зборовська, С.В. Кульбіда, О.Ф. Федоренко, І.І. Чепчина (2009–2019). У результаті досліджень вперше в Україні було

уведено у спеціальні загальноосвітні школи для дітей з порушеннями слуху навчальний предмет «Українська жестова мова» з відповідною навчальною програмою (2010) [4], розроблені Концепція ЖМ та Концепція білінгвального навчання [7; 6]; у Державному стандарті початкової освіти ЖМ розглядається як мова опанування і мова навчання, повністю оновлена ст. 23 ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» у частині ролі УЖМ; стосовно УЖМ згадано у ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України», визначено УЖМ як засіб навчання у ЗУ «Про освіту» (ст. 7); очікує затвердження Верховною Радою України законопроект «Про українську жестову мову», в якому питанню фахової підготовки і компетентності перекладачів жестової мови присвячено відповідний розділ.

Питанню жестового перекладу, підготовці перекладачів ЖМ приділяли увагу O. Crasborn, T. Bloem (2009), R. Dean, R. Pollard (2005), D. Hermans, Dijk R. Van, I. Christoffels (2007), T. Janzen, D. Korpiniski (2005), J. Napier, R. Barker (2004), A. Stratiy (2005), Wit M. de (2012). В Україні цим питанням займалися Н.Б. Адамюк, І.В. Бондаренко, І.І. Чепчина; на основі їхніх досліджень суттєво змінена підготовка перекладачів ЖМ; розроблено етичні правила перекладача ЖМ, Положення про атестацію перекладачів ЖМ, порушено питання про освітніх перекладачів ЖМ та розроблена і апробована комп'ютерна програма на визначення жестомовної комунікативної компетентності перекладачів ЖМ (розробники Р.О. Татарінов, І.В. Татарінова, Н.Б. Адамюк).

Метою статті є розкриття етичного поведіння освітніх перекладачів ЖМ у спілкуванні з глухими студентами спеціальної групи ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Спілкування – основа взаємовідносин між людьми. Великої значущості воно набуває, коли питання стосується осіб з інвалідністю, зокрема глухих осіб. В освітньому просторі воно відбувається як між ними, так і між жестомовними студентами і фахівцями, до яких належать викладачі і освітні перекладачі ЖМ. Саме у ланці «освітній перекладач ЖМ – глухий студент» важливо дотримуватися правил спілкування, бо кооперація між ними триває протягом всього терміну навчання глухих. У коло етики спілкування потрапляє багато чинників, які стануть предметом розгляду нашого дослідження.

Крім загальних етичних правил, серед яких ми виділимо повагу до жестомовного студента та ставлення до нього як до рівноправного громадянина, існують спеціальні етичні стандарти взаємодії між студентами з порушеннями слуху та перекладачем ЖМ. Перш ніж перейти до основного викладу, підкреслимо важливість і значущість *жестового імені*, яке існує у спільноті глухих, крім офіційного. Отже, практично кожний жестомов-

ний студент має жестове ім'я; його також можуть мати перекладачі ЖМ, і залежить це від головного чинника: прийняття їх до спільноти Глухих. Таким чином, освітні перекладачі ЖМ, які ще не мають жестового імені, мають розуміти, що від їхньої зовнішності, стилю і деталей одягу, фізичних даних, вмісту прізвища тощо залежить «звучність» жестового імені. Здебільшого воно дається один раз і супроводжує власника все його життя. Етичною нормою для перекладача ЖМ є позначання глухих студентів за жестовим ім'ям: це позитивно впливає на спілкування та зменшує відстань між двома сторонами до позначки «свій».

Місце розташування та освітлення місця перекладача ЖМ. У процесі навчання освітній перекладач повинен знаходитися весь час біля викладача таким чином, щоб його лице і руки були доступними для всіх студентів спеціальної групи: лице має бути максимально відкритим і постійно спрямованим на учасників освітнього процесу. За умови великої кількості глухих студентів перекладач ЖМ має стояти, щоб бути візуально доступним кожній жестомовній особі. До питання візуалізації мовлення перекладача входить освітлення аудиторії: воно має бути рівним і достатнім для сприймання основних компонентів ЖМ: мануального і немануального; не перебиватися візуальними шумами та миготіннями світла. У неформальній обстановці завдання перекладача ЖМ полягає в тому, щоб не затулити собою когось із глухих співрозмовників у процесі спілкування; дотримуватися, наприклад, колової лінії за умови спілкування у колі.

Звертання, поклик, термінова інформація. Для коректного привернення уваги перекладачу ЖМ доречно використовувати наведені прийоми: знаходитись у межах зорового сприйняття; подати сигнал за допомогою рухів рук (якщо він знаходиться на відстані); легко доторкнутися до плеча або передпліччя; постукати по столу чи будь-якій іншій поверхні, з якою контактує особа з порушеннями слуху; тупнути кілька разів ногою по підлозі, якщо вона може передавати вібрацію; попросити сусіда того, до кого має звернутися перекладач ЖМ. Для термінової інформації він має використати освітлення: вимкнути на секунду і стояти біля вимикача – студенти обернуться у бік точки включення світла. Не потрібно підвищувати голос чи гіпертрофовано артикулювати під час говоріння.

Етичне поведіння у формальній та неформальній обстановці. Перш за все має бути усвідомлення і дотримання кожною стороною свого статусу в тісній кооперації. У процесі навчання перекладач має працювати на студента, зважаючи на те, що саме він є джерелом передачі повної та якісної інформації. Вираз обличчя перекладача ЖМ має відповідати актуальній ситуації комунікації, оскільки глухі студенти сприймають вираз

його обличчя як такий, що стосується актуальної ситуації комунікації, тоді як він може перейматися іншими питаннями. Переклад перекладача має бути точним, йти від слів викладача, без власних коментарів чи пояснень. Кивки голів студентів під час лекції свідчать про усвідомлене сприймання навчального матеріалу через жестовий переклад перекладача. Викладач, який має досвід роботи з глухими студентами, в процесі своєї лекції може пересвідчитися у розумінні змісту матеріалу; дозволяти студентам зупиняти його задля постановки запитань, бо вони свідчать про сприймання теми заняття. Саме перекладач ЖМ може визначити, кому потрібне додаткове роз'яснення незрозумілого; у тактовній формі він перекладає важливу форму роботи «запитання – відповідь». Ефективним у навчальному процесі є проведення моніторингу розуміння перекладу освітнього перекладача ЖМ: глухі студенти мають навчитися розпізнавати те, чого вони не розуміють. Тому постановка ними запитань – це ознака розпізнавання незрозумілого. Отже, «тиша» з боку глухої аудиторії може свідчити про нерозуміння поданого викладачем навчального матеріалу [2]. Студенти з порушеннями слуху візуально звертаються безпосередньо до викладача, під час роз'яснення викладача студенти зчитують відповідь з рук і виразу обличчя перекладача ЖМ.

Позначення нових для спільноти глухих термінів є важливою ланкою кооперації студентів та перекладача ЖМ: останній має повністю перекласти зміст нового поняття, а за студентами залишається роль творця нової тематичної жестової одиниці. За умови, що перекладачу невідоме жестове позначення терміну, студенти мають продемонструвати жестову одиницю УЖМ. Таким чином, відбувається взаємозбагачення: перекладач ЖМ вносить термін до свого жестівника, а студенти збагачуються новими знаннями.

У неформальній обстановці (екскурсія, вилазка на природу тощо) освітній перекладач має бути в статусі старшого шанованого товариша, зберігаючи за собою важелі керівництва. У той же час перекладач ЖМ має нагоду продовжувати дослідження з лінгвістики УЖМ у статусі активного співрозмовника: саме спілкування з глухими у неформальній обстановці є чудовою школою для освітнього перекладача ЖМ у частині поповнення знань з лексики та синтаксису УЖМ.

Конфліктні ситуації. Унаслідок бімодального білінгвізму [1] в навчальному процесі конфлікти, які є частиною реального життя, можуть стати тривалими і болючими для кожної сторони. Прихильникам певної сторони важко зрозуміти саме через відмінності в модальностях мовлення. Найоптимальнішим рішенням є – попередити виникнення конфліктної ситуації у навчальному процесі. За умови її констатації слід врахувати таке:

– якщо розглядається ситуація між перекладачем ЖМ та глухим студентом, то попередня розмова має бути наодинці, без залучення представників чуючої сторони. Якщо перекладач ЖМ може розв'язати питання з кількома глухими учасниками (мовні права двох сторін дотримані), то студент може вважати булінгом присутність інших з чуючої сторони, оскільки він сприйматиме їхнє мовлення через перекладача ЖМ, з яким він конфліктує. Якщо наодинці не вдається порозумітися, то наступний етап розгляду має бути у адміністратора закладу в присутності другого перекладача ЖМ;

– конфліктні ситуації між викладачем і перекладачем у навчальному процесі недопустимі на очах глухих студентів. Якщо ж стаються, то двом сторонам варто вийти з приміщення, попередивши студентів про швидке повернення (викладач може написати про це на дошці). Слід двом сторонам конфлікту пам'ятати, що жестомовні студенти є знавцями мови жестів – мови тіла, відтак, слід стежити за собою. Варто додати, що повернувшись до приміщення учасники конфлікту мають з нейтральним виразом обличчя повідомити коротко причину перепалки і позитивне розв'язання питання. Недонесення інформації може посилити цікавість студентів до випадку, що є небажано, оскільки призведе до оціночних суджень студентами. Доцільно пам'ятати, що глухі студенти, не вдаючись до аналізу, можуть підтримати освітнього перекладача, бо він є членом спільноти глухих, і останній буде знаходитися у виграшному становищі. Надалі, після конфлікту, перекладач в жодному разі не має права повертатися до теми конфлікту у розмові зі студентами;

– трапляються конфліктні ситуації між викладачем і глухим здобувачем освіти. Роль перекладача ЖМ зводиться до точного перекладу висловлення будь-кого, якщо воно стосується теми конфлікту; до знаходження нейтральних заміників лайливим образливим словам і жестам, або повного їх уникнення. Фахівці мають знати про вразливий емоційний стан глухої особи, отже, мають стежити за своїм мовленням і мовою тіла. Різка зміна тематики або обстановки можуть призвести до розрядки конфлікту – і цим треба користуватися;

– у конфліктні ситуації між глухими студентами освітньому перекладачеві активно втручатися не треба: вони можуть бути вирішені самими здобувачами освіти. У крайньому разі вони можуть звернутися до самого перекладача і останній має в руках всі важелі для мирного розв'язання конфліктного питання. Завдання освітнього пере-

кладача ЖМ полягає в тому, щоб не переходити межі нейтралітету та щоб конфлікти не впливали на навчальний процес і вирішувалися без привернення уваги інших здобувачів освіти.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, доходимо таких висновків:

– жестомовні особи здобувають вищу освіту в різних закладах України, здебільшого у спеціальній групі, де жестовий переклад надає освітній перекладач жестової мови;

– тісна кооперація між освітнім перекладачем жестової мови і глухими студентами є запорукою успішного навчання впродовж всього його терміну;

– крім загальних етичних правил, існують спеціальні етичні стандарти взаємодії між студентами з порушеннями слуху та перекладачем ЖМ. Дотримання останніх залежить від професіоналізму перекладача жестової мови, рівня його жестомовної комунікативної компетентності, знання і прийняття самобутності культури глухих та набору позитивних рис характеру;

– освітній перекладач у своїй роботі має дотримуватися чіткої установки щодо повного перекладу для глухих студентів будь-якого висловлювання, яке звучатиме у навчальній аудиторії, спираючись на право рівності глухих на отримання інформації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адамюк Н., Дробот О., Замша А., Федоренко О. Бімодальний білінгвізм: новий підхід в освіті осіб із порушеннями слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. № 1 (89). С. 35–41.
2. Адамюк Н.Б. Перекладач у навчальному закладі як модель жестової мови для глухих студентів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2016. Випуск LXIX, Том 3. С. 7–12.
3. Адамюк Н.Б. Проблемні аспекти отримання вищої освіти в Україні жестомовними глухими особами. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2018. Випуск LXXXIII, Том 1. С. 194–202.
4. Адамюк Н.Б. Програми «Українська жестова мова» та рекомендації до розподілу програмового матеріалу для підготовчого, 1-12 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей глухих та зі зниженим слухом. Київ: ВАТ «Поліграфкнига», 2010. 160 с.
5. Адамюк Н.Б. Сучасний погляд на жестову мову. *Збірник наукових праць «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови»*. 2018. Випуск 14. С. 11–20.
6. Концепція жестової мови в Україні (проект). *Особлива дитина: навчання та виховання*. 2009. № 3 (53). С. 3–8.
7. Кульбіда С.В., Чепчина І.І., Адамюк Н.Б. та ін. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху. Київ, 2011. СПКТБ УТОГ. 53 с.